

בירור הלכתי במצוות מחיית עמלק

הרב שלמה שטרסברג

מצוות מחיית עמלק הוא נושא גדול ורחב מאוד אשר לו היבטים מוסריים והלכתיים רבים. במאמר זה אנחנו לא נעסוק בהיבטים המוסריים של המצווה על אף חשיבותם אלא נתמקד בגדרים ההלכתיים של מצווה זו, והשלכותיהן לימינו אנן.

תוקף המצווה

המפגש הראשון של עם ישראל עם עמלק קרה ממש לאחר יציאת מצרים כאשר הם באו להילחם עם ישראל בְּרַפִּידִם. לאחר המלחמה הקשה בעמלק מוזכר פעמיים בתורה הציווי על המלחמה בעמלק: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֶאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר יְשִׁים בְּאֶזְנוֹי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זְכָר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (שמות יז, יד): וכן בדברים פרק כה (יז, יט) חוזרת התורה ומצווה אותנו למחות את שמו וזכרו מן העולם:

זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֵק בְּדַרְךְ בְּצֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם: אֲשֶׁר קָרַךְ בְּדַרְךְ וַיִּזְנֹב בְּךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֵרֶיךָ וְאִתָּה עֲנִיף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא א-לֵהִים: וְהָיָה בְּהִנִּיחַ ה' א-לֵהֶיךָ לְךָ מִכָּל אִיבֶיךָ מִסְבִּיב בְּאַרְצֵךְ אֲשֶׁר ה' א-לֵהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זְכָר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח.

וכן הציווי הובא בגמרא במסכת סנהדרין (כ, ב) שזוהי אחת משלוש המצוות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ ובלשון הגמרא: "וכן היה רבי יהודה אומר: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה". ונפסקו להלכה בדברי הרמב"ם בהלכות מלכים פ"א. ובמכילתא דרבי ישמעאל בשלח (מסכתא דעמלק פרשה ב) נאמר: "כִּי מָחָה אֶמְחָה", מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא". ובווהר הקדוש: "אמר רבי יצחק כתיב 'כִּי מָחָה אֶמְחָה' וכתוב

(דברים כה) 'תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עֲמֹלֶק', אלא אמר קודשא בריך הוא אתון מחון דוכרניה לתתא ואנא אמחה דוכרניה לעילא. " (ח"ב בשלח סו, א). כלומר המלחמה והמחיה היא לא רק כאן בארץ אלא גם כנגד שורשו הרוחני של עמלק שגם אותו הקב"ה ימחה. תוקפה החמור של המצווה בא בצורה בולטת בדבריו של רש"י על הפסוק: "כִּי יָד עַל כַּס וְיָ-הּ מִלְחָמָה לְ-ה' בְּעַמֶּלֶק מִדֶּר דֶּר" (שמות יז, טז) ופירש רש"י במקום מדוע נאמר כס ולא כסא? אלא שנשבע הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו. הכסא מבטא את התגלות ה' בעולם ועולה מדברי רש"י שעמלק מעכב את התגלות ה' בעולם.

לאור כל המקורות שהבאנו לעיל ניתן ללמוד על החומרה העצומה שבה רואה התורה את מעשהו של עמלק שמהווה שורש הרע בעולם ומעכב את גילוי השכינה להתגלות בעולם, ומשום כך מובן מאוד מדוע ישר אחרי המלכתו של שאול למלך על ישראל הוא מצווה על מחיית עמלק, וכיון שלא מחה את כל עמלק אלא השאיר את אגג והבהמות בחיים, נענש ואיבד את המלוכה.

השמדת עמלק בדורות השונים

אך יש לתמוה מדוע בזמנו של יהושע שנאמר בו: "וַיְהִי מִיָּמִים רַבִּים אַחֲרַי אֲשֶׁר הִנִּיחַ ה' לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל אֲיִבֵיהֶם" (יהושע כג, א), הרי זו השעה שקבעה התורה לקיום מצות מחיית עמלק "וַיְהִי בְּהֵנִיחַ ה' אֶל-לֵהֲיִךְ לְךָ מִכָּל אֲיִבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֶל-לֵהֲיִךְ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עֲמֹלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח." (דברים כה, יט). אז מדוע השהו ישראל את מצות מחיית זכר עמלק עד תקופת שאול? אם משום שמינוי מלך קודם למחיית עמלק כפי שאומר הרמב"ם (הלכות מלכים א, א), אז לכאורה היה עליהם למנות מלך כדי שיוכלו לקיים מצות מחיית עמלק?

ונראה ליישב בפשטות שיהושע לא עסק במצוות מחיית עמלק לפי שאמר הכתוב: "וַיְהִי בְּהֵנִיחַ ה' אֶל-לֵהֲיִךְ לְךָ מִכָּל אֲיִבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֶל-לֵהֲיִךְ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עֲמֹלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח..", תלה הכתוב את מצות מחיית עמלק בירושת הארץ וכיון שבזמן יהושע לא כבשו ישראל חלק ניכר מהארץ - כפי שנאמר: "וַיְהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים... וְהָאָרֶץ נִשְׁאַרָה הַרְבֵּה מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ." (יהושע יג, א) ואפילו ירושלים שהיא מקום המקדש העתידי וליבו של עם ישראל לא הייתה בדינו, שהרי רק בימי דוד נכבשה, כפי שנאמר: "וַיִּלְכֹּד דָּוִד אֶת מִצְדַּת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד." (שמו"ב ה, ז) הרי יוצא שעוד לא הגיע הזמן בו מחויבים בישום מצווה זו.

וכן נראה שהבין הרמב"ן בסוף פרשת בשלח (שמות יז, טו):

וירמוזו כי אחרי שיירשו הארץ ימחו אותו, כי מצוה עליהם תחלה להכרית שבעת הגוים וינחלו הארץ, זהו שנאמר שם (כה יט) "וְהָיָה בְּהִנָּיֵחַ ה' א-להיך לְךָ מִכָּל אִיבֶיךָ מִסָּבִיב בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' א-להיך נתן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ", ואם היה בימי יהושע בן נון כן, היה מזהירים למחות אותו, אבל "וְהָאֶרֶץ נִשְׁאַרָה הַרְבֵּה מְאֹד לְרִשְׁתָּהּ" (יהושע יג א), ולא הגיע זמנה עד מלך שאול:

אולם השאלה נשארת בעינה לגבי שאר מלכי ישראל שבתקופתם הארץ לגבולותיה הייתה בשליטתם או מדוע הם לא יצאו למלחמה נגד עמלק? ניתן לכאורה ליישב קושי זה על פי חידושו של הרב משה שטרנבוך¹ בספרו "מועדים וזמנים" (ח"ב סימן קסב) שאמר שהמצווה של מחיית עמלק מתקיימת רק כשלא משאיר מהם שריד ופליט ואם נשאר מהם משהו - לא קיימנו את המצווה כלל. ועל כן דווקא בימי שאול כשהעמלקיים היו במקומם וישראל יכלו להשמידם עד האחרון שבהם הייתה מוטלת עליהם המצווה לעשות כן, אך מפני ששאול והעם רחמו על אגג ועל חלק מהצאן והבקר שלהם לא קיימו ישראל את המצווה, ובינתיים הם ברחו חלקם ונתפזרו בעולם ולכן שאר מלכי ישראל לא יכלו לקיים את המצווה כי המציאות לא אפשרה זאת. ולכאורה ניתן להביא סימוכין לחידושו העצום של הרב שטרנבוך מדברי החפץ חיים (מובא בספר "עיטורי תורה" פרשת זכור, עמ' 312) אשר מקשה על לשון הפסוק בשמואל: "וְלָמָּה לֹא שִׁמְעַתָּ בְּקוֹל ה' וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלַל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'".

לכאורה אינו מדוקדק כי הרי חטאו של שאול היה שלא קיים מצוות ה' לכלות את עמלק עד תומו, ולא שמע בקול ה' והשאיר את אגג מלך עמלק בחיים, אם כך אינו מתאים כאן הלשון "וַתַּעַשׂ הָרַע" אדרבא, חטאו היה בשב ואל תעשה, שחמל על אגג ולא הרגו?

התשובה לקושייתו היא: "כיוון שהקב"ה ציוה את שאול להכות ולהחרים את עמלק ואת כל אשר לו היה עליו לקיים את דבר ה' במלואו כיוון ששאול לא עשה כן והרג מקצתם וחמל על מקצתם הרי שצו ה' לא נתקיים כלל כי על הריגת מקצתם לא נצטווה מכאן יוצא שאלה שהרגם לא היה זה מציווי ה' אלא כסתם רציחת אנשים מתוך שרירות ליבו והיה עליו ליתן את הדין על מעשה הרציחה הזה ולזה קורא הנביא: "וַתַּעַשׂ הָרַע". אולם גם אם נקבל חידוש עצום זה בגדר מצוות מחיית עמלק הרי שתרוען זה יכול להתקבל בדעת הרמב"ם, אבל לדעת ספר "החינוך" (עשה תרד) ודאי שאין אפשרות ליישב כך שהרי כתב במפורש:

¹ הרב משה שטרנבוך הוא פוסק חרדי ידוע בירושלים, ראב"ד העדה החרדית.

ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם, אם יש כח בידם בכל מקום ובכל זמן, אם אולי ימצא אחד מכל זרעם. והעובר על זה ובא לידו אחד מזרע עמלק ויש סיפק בידו להרגו ולא הרגו - ביטל עשה זה.

לדעת ספר "החינוך" המצווה היא להרוג מזרע עמלק גם אם אין אפשרות להשמיד את כל עמלק, ואדם שיהרוג אחד מהם קיים את מצווה. ואם כן חוזרת השאלה שבה פתחנו: מדוע לא מחו המלכים שבזמנם הייתה הארץ בשלטון ישראל את עמלק? שהרי גם אם היו הורגים חלקם היו מקיימים את המצווה. ישנה אפשרות נוספת לענות על שאלה זו על פי חידושו של הגרי"ו (סימן קס):

אעפ"י שמלחמת עמלק היא אחת מג' מצות שנצטוו ישראל מכניסתן לארץ אין מחויבין רק בנבואה שילחמו אתם, דאל"כ למה נצטרכו כאן לצווי מיוחד, ומבואר זה בקרא דכתיב (בשלח יז טז): "מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֵק", דמלחמה ע"פ ה' היא... דאין חיוב, רק ע"פ ה' בנבואה, שילחמו בעמלק ולמחותם.

הגרי"ו מוכיח מכך שהיה צורך בציווי של שמואל לשאול למחות את עמלק על אף שישנה מצווה מפורשת על כך, שלשם ביצוע המצווה יש הכרח בהוראה של נביא. ולכן מובן לפי זה שכל מלכי ישראל בכל התקופות חוץ משאול לא קיימו את המצווה מפני שלא קיבלו הוראת נביא מפורשת על כך.

אולם לעניות דעתי אין צורך בכל זה כיוון שאין כאן כלל קושיה, ובאמת כל זמן שיכלו ישראל להשמיד את עמלק עשו זאת עד שהגיעו למצב שלא ידעו מיהו עמלק כיוון שהם נתפזרו כל כך, שהרי שאול הרג את כל עמלק והשאיר רק את אגג מלך עמלק וגם אותו הרי הרג שמואל למחרת. אלא שבינתיים בא אגג על שפחה ונולד המשך לעמלק² ומאז הם היו מיעוט שבמיעוט שאפילו לא ידעו מי הם, ובנוסף לכך העמלקים קיבלו מכות נוספות: בימי דוד (שמו"ב כז, ח, שמו"ב א, א), ובימי חזקיהו כמסופר בדברי הימים: "וַיִּמָּהֵם מִן בְּנֵי שִׁמְעוֹן הָלְכוּ לְהַר שְׁעִיר אֲנָשִׁים חָמֵשׁ מֵאוֹת וַיִּכּוּ אֶת שְׂאֵרֵי הַפְּלִטָּה לְעַמְלֵק וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (ד, מב, מג). ואחרי כל זה גם אם נצלו מהן מעט, הם נתפזרו ונתערבו באומות כדברי הרמב"ם ב"ספר המצוות": "ונתפזרו הנשארים ונתערבו באומות עד שלא נשאר בהם שורש" (עשה קפז) כיון שהם לא ידעו מיהו עמלק הם לא יכלו להשמידם לגמרי, אבל ודאי כאשר ידעו על מישהו שהוא עמלק מיד הרגוהו כפי שראינו בימי דוד וחזקיהו.

² "התורה השלמה" למגילת אסתר עמוד צג, ובמגלה יג, א "ומה שילם לי ימיני, דלא קטליה שאול לאגג, דאתיליד מיניה המן, דמצער לישראל" ועוד עיין ילקוט שמעוני תורה פרשת נח רמז סא: "לא גלגל הקדוש ברוך הוא והביא המן לעולם אלא בשכרו של אגג שהיה בוכה ומתאנח בשעה שהיה חבוש בבית האסורין שמה יאבד זרעו מן העולם".

חלקי המצווה

למצווה יש שני חלקים: מחיית האנוש, מחיית הרכוש.

מחיית האנוש

הרמב"ם ב"ספר המצוות" (עשה, קפח) אומר: "היא שציוונו להכרית זרע עמלק לבד משאר זרע עשו, זכרים ונקבות קטנים וגדולים. והוא אמרו יתעלה: "תמחה את זכר עמלק" (דברים כה, יט)". המקור לדבריו שמצוות המחייה כוללת גם את השמדת הנשים העמלקיות הוא מהגמרא בבא בתרא (כא, א) שם מסופר שיואב טעה בחשבו שהמצווה היא להרוג רק את הזכרים ודוד המלך מוכיחו על כך:

דכתיב: (מלכ"א יא) "כי ששת חֲדָשִׁים יָשָׁב שָׁם יוֹאֵב וְכָל יִשְׂרָאֵל עַד הַכְרִית כָּל זָכָר בְּאָדָם", כי אתא לקמיה דדוד, אמר ליה: מאי טעמא עבדת הכי? אמר ליה, דכתיב: תמחה את זכר עמלק. אמר ליה: והא אנן זכר קרינן! א"ל: אנא זכר אקרין.³

יש להקשות על הראיה מהפסוק שהביאה הגמרא, שהרי הפסוק מדבר על אדם ולא על עמלק?

מצאתי תירוץ לקושיה זו בשו"ת "קול מבשר" (ח"ב, מב לגאון ר' משולם ראטה) שביאר שלתלמוד בבלי היה קשה כיצד הותר ליואב להכרית כל זכר באדם ולעבור על מצוות "וְאֵל תִּתְּגֹר בָּם" (דברים ב, ט) (ועל אף שבבראשית רבה נימקו זאת בנימוק שהם פרצו הגדר תחילה הרי עדיין היה קשה לבבלי מפני שבתורה לא נאמר הדבר בתנאי אלא בצורה מוחלטת לדורות) לכן הוכרחה הגמרא לומר כי אדם הנזכר כאן בפסוק הכוונה לעמלק, ובאותם בני עמלק הכרית יואב כל זכר מפני שטעה בקריאת פרשת זכור וחשב שכתוב בתורה תמחה את זכר עמלק ולא זכר כפי שבאמת כתוב.

וראיתי שהמהרש"א על מסכת בבא בתרא (כא, א) הקשה קושיה זו, והוסיף להקשות עוד כיצד כל ישראל לא מיחו בו? וכי כולם טעו בהבנת פסוק זה? והוא יישב קושיות אלו באומרו, אמנם המלחמה הייתה מול אדם אבל הקפדתו של יואב להרוג באדם רק את הזכרים העמידה אותו על טעותו ביחס למצוות מחיית עמלק.

זאת המלחמה שהיה לו באדם לא היה אלא מלחמת רשות ולכך לא חשו כל ישראל להרוג גם הנקבות, אבל דוד שאל ליואב שהיה שר הצבא מאיזה טעם

³ ובתוס' שם ד"ה "סך מקרי דרדקי" פירש שהטעות הייתה של יואב כי רבו לימדו 'זכר' כדין, אלא שרבו לא השגיח עליו יפה כשלימדו מקרא זה ונשתבש יואב וקרא זכר במקום 'זכר'.

הקפיד הוא להרוג רק הזכרים והשיב תמחה את זְכָר עמלק כתיב ואם במלחמת מצווה בעמלק הקפיד קרא על הזכרים ק"ו לעשות כן במלחמת רשות בעוה"ז באדום שלא להרוג רק הזכרים והשיב דוד "אנן זְכָר קרינן" ואין חילוק גם בעמלק בין זכר ובין נקבה.

מחיית הרכוש

אחרי שראינו את גדרי המצווה במחיית אנוש עכשיו נשאלת השאלה: האם יש חיוב להשמיד כל אשר לעמלק, כגון בהמות וכו'? הרמב"ם וספר "החינוך" שהובאו לעיל לא הזכירו כלל שצריך להרוג גם את הבהמות וכל מה שכתבו התייחס רק למחיית האנוש, אולם רש"י (דברים כה, יט) כתב: "תמַחָה אֶת זְכָר עַמְלֶק" - 'מַאִישׁ עַד אִשָּׁה מַעֲלֵל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוֹר וְעַד שֶׁה' (שמו"א טו, ג). שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה, לומר בהמה זו משל עמלק הייתה" כלומר שהמצווה היא כוללת לא רק את מחיית האנוש אלא גם את מחיית הבהמות. נשאלת השאלה מה המקור לדברי רש"י? בעל "מנחת חינוך" (מצוה תרד) תמה מאוד על דבריו של רש"י:

ודבר זה דאף הבהמה צריכים להרוג אינו מבואר בר"מ וברהמ"ח (ספר "החינוך") ואיני יודע מהיכן הוציא רש"י זה ובספרי כאן לא ראיתי זה ומעשה דשואל אין ראייה דהקב"ה צוה לו אז עי שמואל אבל להיות מצוה לדורות לא שמענו וצ"ע.

והאמת שלא הבנתי כל כך את תמיהתו על רש"י שהרי על אף שבספרי חיוב מחיית הבהמות לא מופיע הרי במכילתא (שמות יז, ח, טז) הדברים כתובים במפורש כרש"י: "ר' אלעזר המודעי או' נשבע הקדוש ברוך הוא בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק תחת מפרס כל השמים שלא יאמרו גמל זה של עמלק" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח, ב).

אולם האיר ה' עיני על ידי חבר נעורי ר' יאיר הדאייה שאמר שיש לחלק בין רש"י למקורות הנ"ל שהרי הם דורשים דרשה זו על הפסוק: "מַחָה אֶמְחָה" שמופיע בספר שמות (יז, ח-טז), שם כתוב שהקב"ה בעצמו ישמיד אפילו את הבהמות של עמלק, ואילו רש"י דרש דרשה זו על הפסוק בדברים (כה, יט) העוסק בחיוב שלנו למחות את זכר עמלק, על כך תמה ה"מנחת חינוך" מהיכן לרש"י שיש ציווי עלינו להשמיד גם את הבהמות⁴. ואמנם מפרשי רש"י שניסו לבאר את המקור לדבריו כתבו שזה בדיוק משמעות המילה: זְכָר שלא להשאיר שום זכר, וכלשון המזרחי (ראם דברים

⁴ והנה הודמן לידי השנה ספר "זכור לאברהם" ובעמוד קלח הביא גם הוא חילוק זה בכדי ליישב את דברי הרמב"ם שלא יסתור את דברי המכילתא שהבאנו.

כה): "כי מלת זָכַר מורה שלא תשאיר אחריו דבר, שיהיה זכרו עליו". מקור נוסף לדברי רש"י מובא בספר "אבני שהם" לרב משה ליב שחור זצ"ל דברים כה, יט שכתב שמקורו של רש"י הוא במדרש איכה רבה סוף פרשה ג: "ר' יהושע אמר שלא יהא נין ונכד לעמלק, מתחת השמים, שלא יאמרו אילן זה של עמלק, גמל זה של עמלק, רחל זו של עמלק". הרי ממדרש זה אנו למדים שגם אילנות של עמלק אסור להשאיר ולא רק בהמות ומכאן שכל הדברים של עמלק אסור להשאיר. וראיתי שכך גם כתוב במדרש תהלים (ט):

דבר אחר האויב תמוה חרבות. תני בשם ר' אליעזר שבועה נשבע הקדוש ברוך הוא בכסא כבודו, שלא להשאיר לזרעו של עמלק תחת כל השמים, לא נין ולא נכד בעמו, שנאמר "תמחה את זכר עמלק" (דברים כה יט), שלא יאמרו אילן זה של עמלק, גמל זה של עמלק, רחל זו של עמלק הי', שנאמר: "אבד זכרם המה" (תהלים ט, ז).

המדרש מחדש שעל אף שתולה את השבועה שלא להשאיר זכר לעמלק בהקב"ה הרי הפסוק שהמדרש מביא כראיה הוא הצינוי שניתן לנו: "תמחה את זכר עמלק" הוא מהווה מקור לדברי רש"י מעבר למה שביארו המפרשים בהבנת המילה זָכַר.

אך יש קושי בין דבריו של רש"י בפירושו לתורה ובין בפירושו על ספר שמואל. בפרושו לתורה הוא נימק את מחיית הבהמות: "שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק הייתה" משמע מדבריו שיש כאן נימוק עקרוני למחיית הבהמה. ואילו בפרושו לספר שמו"א (טו, ג) כתב: "'משור ועד שֶׁה', שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה". משמע שהחיוב למחות את הבהמה הוא רק כדי להתגבר על כך שהיו בעלי כשפים ואם יחיו את הבהמות יש חשש שחלק מהעמלקיים ינצלו. נימוקו של רש"י היה מובן אילו הרמב"ם הסובר שבדרך כלל אין להרוג בהמות, היה כותבו כדי להסביר מדוע בכל זאת ציוה שמואל את שאול להרוג הפעם גם את הבהמות. או לפי שיטת רבנו בחיי (דברים כה, יט) ו"בעל הטורים" (שמות כב, יז) שמסכימים עם רש"י שיש חיוב להרוג גם את הבהמות אלא שנימקו זאת בנימוק שונה: "ועוד ממה שדרשו רז"ל: שהיו עושים עצמם בהמות בחכמת הכשפים וחוזרים לאיזה מין שירצו, ולכך הוצרך לומר: "משור ועד שֶׁה מגמל ועד חמור" (שמו"א טו, ג), ולכך גברה עליהם חכמת התורה שלא תועיל להם חכמתן" (רבנו בחיי, שם) אבל לדעת רש"י שהנימוק למחיית הבהמות הוא עניין עקרוני שלא יאמרו בהמה זו משל עמלק לא היה צורך לכתוב את נושא הכשפים וכו'.

ישנו קושי נוסף בדעת רש"י האוסר לקחת דבר מעמלק מדברי הפסוקים בספר שמואל ודברי הימים ששם נאמר שדוד הקדיש כסף השייך לעמלק לה': "גם אתם

הקדיש המלך דוד לה' עם הכסף והזהב אשר הקדיש מכל הגוים אשר כבש: מארם וממואב ומבני עמון ומפלשתים ומעמלק" (שמו"ב ח, יא-יב). מפסוקים אלו יוצא שדוד המלך לא נמנע מלקחת כסף וזהב של עמלק, ולא זו בלבד שלא איבד מתחת השמים אלא אף הקדישם לגבוה, לקבעם בבנין בית המקדש!

אנחנו נציע ליישוב הקושיות על שיטת רש"י בשמונה דרכים שונות:

א. ה"משך חכמה" בפירושו על ספר דברים (כה) הסביר שלשיטת רש"י ברור שיחיד לא מצווה במצוות מחיית עמלק שהרי דוד לוקח שלל מעמלק על אף שלרש"י זה חלק מגדר המצווה:

"תמקה את זכר עמלק". בספר "החינוך" כתב דעל כל יחיד שיקרה לפניו מזרע עמלק מצוה זו. ולרש"י שפירש זכר מאיש (ועד אשה מעולל ועד יונק) משור ועד שה, שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר "בהמה זו משל עמלק היא" ... מוכח דעל יחיד אין המצוה, דהרי מפורש בשמו"א (כו, ח, ט): "ויצל דוד וינשאו ויפשטו אל הגשורי והגורי והעמלקי... והכה דוד את הארץ ולא יחיה איש ואשה ולקח צאן ובקר וחמרים וגמלים ובגדים וישב ויבא אל אכיש". הרי דביחיד אין מצוה לאבד הצאן ובקר....

אך תשובה זו אינה מתרצת לנו מדוע נצטווה שאול להרוג את הבהמות מהנימוק שהיו בעלי כשפים ולא משום שזה חלק מגדרי מצוות מחיית עמלק.

ב. הרב שטרנבוך בספרו "מועדים וזמנים" (ח"ב סימן קסג) אומר שכל האיסור בחפצים ובהמות הוא מצד זה שלא יאמרו שזה היה של עמלק, וכל זה שייך רק אם יש סימן היכר בחפץ, שהרי אין להעלות על הדעת שאם אדם קנה שור מעמלק יהיה מצווה להרגו וממילא כל הציווי הוא רק בדברים שיש בהם היכר שהיו של עמלק כמו אילן שחרות עליו עמלק וכו' ולזה התכוון רש"י באמרו: "שלא יהיה שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק הייתה" אבל חפץ שלא ניכר שמשל עמלק הוא - מותר לקחתו. על כן הקדיש דוד לה' את הכסף שלקח מעמלק כיוון שלא היה עליו סימן היכר. אבל שאול נצטווה להרוג את כל הבהמות גם את אלו שלא היה בהן סימן היכר. לכן הוצרך רש"י לפרש: "שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה" ולכן הוצרכו להרוג גם את הבהמות שאין בהם סימן היכר כי היה חשש שהעמלקיים עצמם מחופשים בתוכם.

אולם לכאורה עדיין יש לשאול ממה שמסופר במגילת אסתר (ח, א) "ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן צרר היהודים" הרי בית המן הוא רכוש עמלק, אם כך לשיטת רש"י כיצד לא השמידו אותו? ועוד שמרדכי בעצמו נהיה

הממונה על בית זה כמו שנאמר: "וַתִּשָּׂם אֶסְתֵּר אֶת מְרֹדֶכִי עַל בֵּית הַמֶּן" (שם, ב) וכאן ודאי שיש סימן היכר שהבית של עמלק שהרי היה ביתו של המן.

ג. וראיתי למהר"י פערלא (רבי ירוחם פישל) בביאורו ל"ספר המצוות" של רס"ג (עשה נט, ס) שכתב בביאורו הראשון: "דמזה מוכח כדעת הרא"ם והרמב"ן ז"ל וסייעתם דעשה דתמחה זכר עמלק לא הטיל הכתוב אלא על המלך. וכיון שהיו אז בגולה ואין מלך בישראל לכן לא היתה אז נוהגת מצוה זו."

ד. ביאור נוסף שכתב שם שיכול להיות לכל השיטות הוא: "כיוון דקיי"ל (סו"פ נגמר הדין) דהרוגי מלכות נכסיהם למלך עיין שם. אם כן מיד משנהרג המן, זכה אחשוורוש מדינא בכל נכסיו. ובזה כבר טיהרו נכסיו והותרו למרדכי ואסתר לזכות בהם."

ה. ביאור נוסף מביא שם על פי דברי הירושלמי (יבמות ב, ו) שאומר: "וכי המן בן המדתא הוא אלא צורר בן צורר" ומהיכן כה ברור לירושלמי שהמן לא מגזע עמלק? ומשיב כי אחרת לא היו מרדכי ואסתר מקבלים את בית המן שאסור עליהם בהנאה אלא שעוד היו חייבים להחריבו.⁵

ו. דרך נוספת לתרץ את השאלה איך השתמשו בבית המן היא לומר שכיוון שהייתה זו מתנת המלך לאסתר הרי לא יכלו להרסו כי היה הדבר מתפרש כולזול במלך והיה בזה אף סכנה.

ז. הסבר נוסף ראיתי בספר "זכור לאברהם" (עמ' קלד) שהביא את דברי "בית הלוי" בפרשת בשלח שכתב: "שהצטווינו לא לקחת משלל עמלק כדי להוכיח קבל עם ועדה שאין מלחמתנו עם עמלק בשביל מטרת שלל אלא עיקר מלחמתנו אינה אלא לנקום בו את נקמתנו על 'אֲשֶׁר קָרַךְ בְּדָרְךְ'". ולפי זה אפשר לבאר שלא היה אסור לקחת את בית המן מטעם ממון עמלק כיוון שלא נלקח כשלל מלחמה אלא ניתן להם על ידי המלך אחשוורוש ובוה לא שייך שיאמרו שעשיית המלחמה היא בשביל תועלת ממון.

ח. תירוץ על דרך הדרוש יש בהקדמה לשו"ת "עונג יו"ט" (אות ז) שכתב בהגהות שם: "שחייב הריגת הבהמות והחרמת השלל אינו קיים עד שיהרוג את כל האדם שבהן שאז מצווה להחרים גם הבהמות, וכל זמן שיש אדם מעמלק אין מצווה בהריגת הבהמות". הוא מוכיח את דבריו מדברי הגמרא (מגילה י, ב): "' וְלַחֹטֵא נָתַן עֲגִינָן לְאַסּוּף וְלַכְּנוֹס' זה המן ' לְתַת לְטוֹב לְפָנַי הָאֵלֹהִים ' זה מרדכי ואסתר דכתיב: "

⁵ כמובן אנו הבאנו כאן הסברים רבים אחרים ולכן להוכיח שהמן לא מגזע עמלק על בסיס העובדה שמרדכי ואסתר השתמשו בבית המן זו ראייה חלשה.

וַתֵּשֶׁם אֶסְתֵּר אֶת מְרַדְכֵי עַל בֵּית הַמֶּן (אסתר ח, ב). ולפי זה נראה שעצתו של שאול הייתה שיזכה העם בשלל קודם שימחו ויהרגו את העמלקיים שאז עדיין אין מצווה בהריגת הבהמות כיוון שעדיין בני עמלקיים קיימים, ואם כן גם בבית המן כיוון שבפועל לא הצליחו להשמיד את כל בני עמלק הרי היה מותר לקחת ולהשתמש בבית המן.

היקף המחויבים במצווה

הרמב"ם בסוף מצוות עשה כתב: "וכשתסתכל כל אלו המצוות שקדם זכרם הנה תמצא מהם מצוות שהם חובה על הציבור, לא לכל איש ואיש, כגון בנין בית הבחירה והקמת מלך והכרתת זרעו של עמלק (מ' כ קעג קפח)", כלומר הרמב"ם משייך את החיוב לקיום מצווה זו על הציבור ואין חיוב זה נופל על היחיד כפרט. בעל ספר "החינוך" (מצווה תרד) כתב:

וזאת מן המצוות המוטלות על הציבור כולן, וכעניין שאמרו ז"ל (סנהדרין כ, ב): "שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרע עמלק". ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם אם יש כח בידם בכל מקום ובכל זמן.

לדעת ספר "החינוך" שהחיוב הוא לא רק מצווה ציבורית, אלא גם חיוב אישי ופרטי על כל אחד ואחד שיש בידו את היכולת למחות את עמלק וכפי שמסיים הוא בסוף דבריו (שם): "אם... בא לידו אחד מזרע עמלק ויש סיפק בידו להורגו ולא הרגו ביטל עשה זה".

בעל "ספר היראים" בסימן תלה (דפוס ישן, רצט) סובר שמחיית עמלק מוטלת רק על המלך ולמד זאת מאזכור התורה את הכסא בצמידות למחיית עמלק: "כִּי יָד עַל כֶּסֶף יָהּ, כאשר תהיה מלכות או תקיים מלחמה לה' בעמלק", ומדברי הגמרא (סנהדרין כ, ב) שהקדימה את מינוי מלך למצוות מחית עמלק שרק על המלך מוטלת החובה וכשארין מלך אין חובת מחיית עמלק. אך שיטתו מצריכה עיון שהרי הגמרא בסנהדרין (שם) אומרת שיש שלוש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ואחת מהן היא מחיית עמלק, משמע מהגמרא שהציווי הוא על כל ישראל ולא רק על המלך. וכן מובא בפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקה יג:

אמר הקדוש ברוך הוא אני אין לפני שכחה וזכור אני מה עשו, אתם שאתם בשר ודם ואתם שכיחים הוי זכורים מה עשה לכם עמלק כדי שתמחה שמו מן העולם "זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֵק בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם...תִּמְחָה אֶת זְכַר עַמְלֵק", אמרו לו רבש"ע לנו הוא למחות את שמו, אמר להם אין, גלוי וצפוי לפני

כשאמסור את עמלק ביד שאול מלככם שעתיד לשייר מזרעו, שהוא חס עליו
 "ויחמל שאול והעם על אגג" (שמו"א טו ט), לכך אני מצוה אתכם תמחה.

מכאן משמע במפורש שלא רק המלך מחויב לקיים מצוות מחיית עמלק אלא גם כל ישראל מחויבים בזה! ונראה ליישב על פי דבריו של ספר "תורת המלך" על הרמב"ם הלכות מלכים (א, א) במילואים שבסוף הספר שכתב שכוונת דברי "היראים" שהמצווה מוטלת רק על המלך אמור רק בדין המלחמה הנאמר באופן כללי להחרימו אבל חיובו של כל יחיד ויחיד - יודה גם "היראים" בכך. ובנוסף נראה שהמחלוקת בינו לבין הרמב"ם ושאר הראשונים היא: האם הציווי למנות מלך שהוא לפני מצוות מחיית עמלק, זהו דין בקדימות המצווה בלבד או מפני שזהו דין במלך ולכן כל זמן שלא מינו מלך לא שייכת מצווה זו?! לדעת "היראים" נראה שאין זה דין בקדימות בלבד אלא כל זמן שלא מינו מלך אין למצווה על מי לחול, אבל לשיטת הרמב"ם ושאר הראשונים הסוברים שהמצווה מוטלת על כל הציבור משמע שזהו דין בקדימות המצווה בלבד, שמצוות מינוי מלך קודמת למצוות מחיית עמלק אבל לא משום שקיומה תלוי במינוי מלך.

לפי "היראים" ברור מדוע התרעם שמואל על שאול בלבד ולא על כל העם, אבל לדברי הראשונים הסוברים שהחובה מוטלת על כל הציבור - לא מובן מדוע כעס שמואל רק על שאול בחמתו על אגג והצאן, ולא התרעם על כל העם? ואין לפרש שהיה על העם לשמוע בקול שאול מכיוון שהיה מלך, שהרי כנגד דבר מצווה אין חיוב לשמוע בקול המלך (סנהדרין מט, א) והיה להם למחות את כל עמלק גם מבלעדי שאול. ואולי ניתן ליישב ולומר שכיוון ששמואל ציוה על שאול להלחם בעמלק הוא סמך עליו שיקיים את המצווה במלואה ולכן עיקר טענתו הייתה כנגד שאול שהיה המלך והמנהיג והמוביל של מלחמה זו.⁶

חלקן של הנשים בקיום המצווה

הרמב"ם בסוף "ספר המצוות" מונה באילו מצוות נשים פטורות וברשימה זו הוא אינו מונה את מצוות קפו וקפח העוסקות במחיית עמלק מכאן יוצא שלדעת הרמב"ם נשים מחויבות במצוות מחיית עמלק. בעל ספר "החינוך" (מצווה תרד) כותב: "ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם... משמע מדבריו שרק על הזכרים ישנה מצוות מחיית עמלק ולא על הנקבות. אבל לכאורה יש להקשות על דבריו אלו, שהרי דברי ספר "החינוך" סותרים זה את

⁶ ועדיין יש לעיין שהרי לא מצאנו שכעס על העם כלל בנושא זה וצ"ע.

זה שהרי במצווה תכה לגבי שבעה עממין כתב: "נוהגת גם בנקבות" ומה הסברה לחלק בין מלחמת שבעת עממין למלחמת עמלק? וכבר עמד על שאלה זו ה"מנחת חינוך" (מצווה תרד):

צ"ע למה יפטרו נשים ממ"ע זו? דאין הזמן גרמא ומלחמה זו מבואר דאף כלה מחופתה וכו'... וכבר כתבתי לעיל⁷ דנראה דאף במקום סכנה מחויב כי ידוע דהתורה לא תסמוך דינים על ניסים כמבואר ברמב"ן כפ והתורה צונו להלחם ומסכנים נפש במלחמה אם כך גזרת הכתוב הוא דאפי' ס"נ מחויב במצוה זו. והאידינא אין אנו מצוים בזה כי כבר עלה סנחריב ובלבל את העולם וכל דפריש מרובא פריש.

נציע ארבע דרכים ליישוב הסתירה שעולה לכאורה בדברי ספר "החינוך":

א. בהערות לספר "החינוך" (הוצאת מוסד הרב קוק מצווה תקנח) המהדיר מפנה לדברי ספר "החינוך" בעצמו שכתב ביחס לשבעת עממין: "ועל כן בהיותם עיקר עבודה זרה ויסודה הראשון - נצטוונו למחותן" והכתוב מעיד על זה שנאמר: "לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ לָא, לְהִיָּהֶם וְחֻטְאֵתָם לְה' אֱלֹהֵיכֶם...". ולפיכך בא הלאו של "לא תחיה כל נשמה" (דברים כ, טז) ולכן נוהגים בקיום העשה והלאו גם בנשים, מה שאין כן במצוות מחיית עמלק שאיננה מטעם עבודה זרה אלא מצד המלחמה שבזה שייכים רק גברים.

ב. הרב צבי פסח פרנק בספרו "מקראי קודש" (בעניין נשים בפרשת זכור סימן ה) מביא בשם הגאון ר"י עטלינגר שהוכיח שאין הנשים יוצאות למלחמה רק מעת שבאו לארץ ישראל ונתיישבו בה וכל זאת משום דרכי נועם דכתיב: "כָּל כְּבוֹדָה בַּת מְלֶךְ

⁷ במצווה תכה כתב הרה"מ"ח: "ועובר ע"ז ובא לידו ויכול להורגו מבלי שיסתכן בדבר וכו' וצ"ע נהי דכל המצוות נדחים מפני הסכנה מ"מ מצוה זו דהתורה ציותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דיני' על הנס כמבואר ברמב"ן ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה. א"כ דחוי' סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותו אף שיסתכן. בעל ספר "מנחת חינוך" מלמד אותנו יסוד גדול מאוד והוא שמצוות כיבוש הארץ ע"י מלחמה וכן שאר המצוות שהתורה חייבה אותנו להילחם אינם נדחות מפני פיקוח נפש שהרי בדרך הטבע במלחמה אנשים נהרגים ובכל זאת ניתנה מצוות מלחמה בכיבוש הארץ ובמלחמת עמלק ובעזרת ישראל מיד צר וכו'. ועל דבר תמיהתו על ספר "החינוך" שכתב שעובר בעשה רק אם יכול להורגו ללא שהסתכן. נראה לבאר שגם ספר "החינוך" מקבל את העיקרון הפשוט שהביא ה"מנחת חינוך" שבמלחמת מצווה החיוב להלחם הוא גם כשיש פיקוח נפש. אלא שהחינוך סובר שיש גדר כללי של מלחמה ובנוסף לו יש גדר פרטי על היחיד שרואה משבעת עממין או מעמלק וביחס לגדר היחיד שם החיוב הוא רק אם לא מסתכן בגלל זה. וכן ראיתי שכתב במפורש הגאון ר' משולם ראטה בשו"ת "קול מבשר" (ח"ב סימן מב וז"ל).

פְּנִימָה" (תהילים מה, יד), אבל קודם שנתיישבו בה דהיינו בשעת כיבוש יהושע שאז הייתה זו מלחמת חובה גם הנשים חויבו להשתתף בכבוש שבעת עממין ונצטוו במצוות לא תעשה של "לא תַחֲיֶהָ כָּל נֶשְׁמָה". אם כן עולה מדבריו כיוון שבמחיית עמלק נצטוונו רק לאחר מינוי מלך וישיבה בארץ לכן נשים פטורות מהמצווה, אבל במלחמת שבעת העממין חיוב המלחמה בהם היה קודם שירשו את הארץ ולכן הנשים חייבות בו.

ג. הרב מנחם מנדל כשר בספרו "התורה השלמה" במילואים לפרשת בשלח (אות כד) כותב שיש לחלק בין איסור לאו למצוות עשה ביחס לשבע עממין הרי יש איסור לאו של "לא תַחֲיֶהָ כָּל נֶשְׁמָה" ולכן גם נשים חייבות (על אף שאינם בנות מלחמה) אבל במצוות מחיית עמלק יש רק מצוות עשה ביחס להשמדת עמלק ואין על זה לאו ולכן נשים פטורות.

ד. בעל ה"אבני נזר" (או"ח, תקט) אומר שמצוות מחיית עמלק באה בשני אופנים:

1. מלחמה, נשים פטורות, כי אינם חייבות במלחמה.

2. באופן אישי - נשים פטורות, כי זוהי מצות עשה שהזמן גרמא, שהרי בשבת אינם יכולות להלחם ולחלל שבת, שהרי להרוג עמלקי לא יותר חמור מארבע מיתות בית דין שאין מבצעים אותן בשבת (סנהדרין לב, א) ולכן זו מצוות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות ממנה.

ומוסיף ואומר:

ואין להקשות כיון דזמן מצוה זו באנשים בשעת מלחמה. (אין להקשות שהחיוב התמידי של הגברים במצוה זו מדיני מלחמה מראה שאין זו מצוות עשה שהזמן גרמא) לא קשיא דקיימא לן (שבת סב, א) נשים עם בפני עצמם. וכיון דלנשים אין מחיית עמלק כלל בשבת. לא חשיב לגבייהו זמן מצוה זו כלל והוה לגבייהו זמן גרמא.

ביחס למלחמת שבעת עממין יש לאו של "לא תַחֲיֶהָ כָּל נֶשְׁמָה" כיון שיש לאו - אין פטור של מצוות עשה שהזמן גרמא ולכן גם הנשים חייבות. וישנה עוד סברה לומר שנשים חייבות בשבעת העממין שביחס אליהם אומרת התורה (דברים כ, יח) שסיבת השמדתם למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות כדרכם הרעה, אם כן הריגתם היא מלאכה שאינה צריכה לגופה ודומה להריגת מזיקים שנחשבת גם כן למלאכה שאינה צריכה לגופה, שלפי רוב הפוסקים (חוץ מהרמב"ם) פטור וממילא מצוות הריגת שבעת עממין נוהגת מן התורה גם בשבת ולכן נשים חייבות בה.

וראיתי בספר "תורת המלך" (על הרמב"ם הלכות מלכים ה, ד) שתמה על דברי ה"אבני נזר" שאמר שמצוות מחיית עמלק ביחס לנשים היא מצוות עשה שהזמן גרמא, שהרי אפילו אם יש איסור להרגם בשבת הרי המצווה קיימת גם בשבת ואם עבר על הלאו והרגם בשבת - קיים בזה את מצוות מחיית עמלק. ואולי יש ליישב ש"אבני נזר" סובר שכאשר חכמים או התורה אסרו על קיום מצווה מסוימת בשבת הרי עקרו את חיוב המצווה בשבת וגם אם יעשה את המצווה באיסור לא יקיים את המצווה וצ"ע.

קבלת גרים מעמלק

הרמב"ם (הל' איסורי ביאה יב, יז) פסק להלכה:

כל העכו"ם כולם כשיתגיירו ויקבלו עליהן כל המצוות שבתורה והעבדים כשישתחררו הרי הן כישראל לכל דבר שנאמר הקהל חוקה אחת יהיה לכם ומותרין להכנס בקהל ה' מיד... חוץ מד' עממין בלבד והם עמון ומואב ומצרים ואדום שהאומות האלו כשיתגייר אחד מהן הרי הוא כישראל לכל דבר אלא לענין ביאה בקהל.

הרמב"ם לא ציין את עמלק כחריג שלא יכול להתגייר, וכן כתב הרמב"ם במפורש בהלכות מלכים (ו, ד): "אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה", יוצא מדבריו שאם השלימו עמלק ניתן לקבלם כגרים.

וראיתי בחידושי הגרי"ז (סימן קסא) שהביא מקור לדברי הרמב"ם שניתן לקבל גרים מעמלק מדברי שמואל לשאול (שמו"א טו, יח): "וַיִּשְׁלַח ה' בְּדֶרֶךְ וַיֹּאמֶר לְךָ וְהַחֲרַמְתָּ אֶת הַחֲטָאִים אֶת עַמְלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד פְּלוֹתֶם אֹתָם." מכאן משמע שחיוב המחיה הוא רק כשהם חוטאים, ולא כשרוצים להתגייר ובלשונו: "מדקאמר את החטאים מכאן מקור לשיטת הרמב"ם (הלכות מלכים ו, ד), דעמלק אם קבל ז' מצוות והשלים אין הורגים אותו..."

יש מספר קושיות על שיטת הרמב"ם:

א. נשאלת השאלה מניין לרמב"ם שעמלק אם השלימו מקבלים אותם? אם בגלל ההשוואה בין דינו של עמלק לשבעה עממין שבהם נימקה התורה את חובת מחייתם בפסוק: "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לא, להייהם וְחֲטָאתָם לְה' אֱלֹהֵיכֶם." (דברים כ, יח) ולומדת מכאן הגמרא (סוטה לה, ב) "שם היו חוזרים בתשובה מקבלין אותם". לכאורה אין לדמות כלל שהרי בשבעת עממין הנימוק בפסוק הוא כדי שלא ילמדו ממעשיהם הרעים ויעשו כמותם ולכן כשיעשו

תשובה מקבלים אותם, אבל בעמלק שאין פסוק כזה והטעם בפשטות הוא משום מהות הרשעה הטבועה בו, מניין שאם השלים מקבלים אותו?

ב. עוד קושי שעולה מדברי הרמב"ם שהוא לכאורה סותר מכילתא מפורשת (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח, ב) שבה נאמר שאין מקבלים גרים מעמלק:

ר' אליעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו שאם יבא אחד מכל אומות העולם להתגייר שיקבלוהו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו שני: "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַנָּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אִי מִזֶּה אֶתָּה וַיֹּאמֶר בֶּן אִישׁ גֵּר עַמְלֵקִי אֲנִכִּי" נזכר דוד באותה שעה מה שנאמר למושה רבנו אם יבא אחד מכל האומות שבעולם להתגייר שיקבלוהו ומביתו של עמלק שלא יקבלוהו מיד ויאמר אליו דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך...⁸

ננסה להציע מספר תירוצים ליישוב דברי הרמב"ם.

א. גם הרמב"ם סובר שאין מקבלים גרים מעמלק: בשו"ת "שרידי אש" (ח"ב, עג, תקנא) הביא בשם הגר"ח העלר שהעיר בזה וכתב שגם הרמב"ם סובר דב' אומות אין חילוק בין השלימו או לא. ותמיד לא מקבלים מהם גרים וכפי שמוכח במכילתא ומה שכתב הרמב"ם בהלכות מלכים (ו, ד) ב' אומות ועמלק שלא השלימו אין מניחים בהם נשמה, אין כוונתו על העתיד שאסור לקבל מהם גרים, אלא יש כאן טעם ונימוק על העבר, שהסיבה שהתורה החמירה כל כך בעונשם היא בעמלק לפי שלא השלימו, כגון עמלק שקרך בדרך, וב' אומות שלא נענו ליהושע ששלח להם ג' כתבים, כמוכח ברמב"ם. וכתב ב"שרידי אש" שם על דבריו שהם דברי טעות, שאין ליתן טעם על צווי התורה בשביל שלא נענו לכתבים ששלח להם יהושע.

ב. גם הרמב"ם סובר שלכתחילה אין לקבל גרים מעמלק אבל בדיעבד הגרות חלה: ה"רסיסי לילה" (לב) כתב: "ליישוב דהתם דמצוה להורגו ואפילו יאמר שרוצה להתגיר, מכל מקום אם נתגייר וקבלוהו - דין ישראל עליו - כלומר לכתחילה אין לקבלו אבל אם קבלוהו בדיעבד הוא יהודי ואין להורגו". ולפי זה נוכל ליישב את

⁸ "...לאמר אנוכי מתני את משיח ה'" ולכאורה קשה כיצד הרגו דוד הרי אין אדם משים עצמו רשע? אלא ודאי כיון שאין מקבלים גרים מעמלק ומימילא הוא גוי, וגוי נהרג בעדות עצמו וכן כתבו "המרכבת משנה" על המכילתא סוף בשל והמשך חכמה דברים כה, יט (וצ"ע למה למכילתא לא הרגו מכיון שהוא עמלק? ואולי שני הטעמים האלה ביחד מצטרפים) ואולם הרמב"ם ה' סנהדרין (יח, ו) כתב שדוד שהרג לגר עמלקי בהודאת פיו "הוראת שעה הייתה או דין מלכות היה" משמע שלא בגלל שהיה עמלקי הרגו אלא מפני שהודה בהודאת פיו שהמית את שאול. (ועיין שו"ת "קול מבשר" ח"ב סימן מב). וראיתי בספר "תורת המלוכה" של הרב גרשוני הלכות מלכים פ"ו שרוצה לומר שהוראת שעה הייתה להורגו על פי עדות עצמו שהרי בלאו הכי אין אדם נהרג על פי עדות עצמו.

הסתירה בין הרמב"ם למכילתא ולומר שדברי המכילתא הם לכתחילה: שלא מקבלים מהם גרים הואיל ושם עמלק עליהם, אבל בדיעבד כיוון שקיבלוהו חלה הגרות ופקע ממנו שם עמלק. אולם לפי דבריו יקשה לשון המכילתא: "נזכר שאין מקבלין גרים מעמלק והרגו" כלומר דוד הרגו משום שהוא עמלק ואם כן משמע שאפילו בדיעבד לא חל הגירות!

ג. ניתן לקבל גר מעמלק גם לכתחילה רק למעמד של גר תושב שלא נהרגו:

ה"אבני נזר" (או"ח, תקח) הציע ליישב את שני הקשיים באומרו שיש לחלק בין שבעה עממין לעמלק. ז' עממין נענשים בגלל מעשיהם, והייתי חושב שלא תועיל להם תשובה ולכן יש צורך בפסוק להשמיע לנו שאם עשו תשובה מקבלים אותם, אבל לגבי עמלק שנענשים בגלל מעשה אבותיהם זה דווקא כשאוחזים מעשה אבותם בידיהם אבל אם קבלו שבע מצוות בני נח הרי הם אינם אוחזים מעשה אבותם בידיהם, ואין נענשים בחטא אבותם. אולם כיון שראה הקב"ה שהשנאה לעם ישראל טמונה בלבם, אם כך גם כשרוצה העמלקי להתגייר אין זו ראייה שרוצה בהכנעה, ולכן עליו חובת ההוכחה שרוצה להיות נכנע וזה יכול להיות רק בשעת כבוש שאז צריך לקבל עליו מיסים ושעבוד שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל (רמב"ם הלכות מלכים ו, א) ורק כך הוא יוצא מגדר אוחזין מעשה אבותם בידיהם ואינו מחויב מיתה.

מדבריו יוצאים שני דברים, דבר ראשון שמצוות המלחמה נגד עמלק אינה מלחמה נגד הגזע העמלקי אלא דווקא בעמלק רשע, ואם הוא צדיק למרות שהוא עדיין עמלק לא חלה עליו המצווה של "תמחה את זכר עמלק". דבר שני, עמלק צריך להיות במצב מושפל כלפי עם ישראל ולכן אנחנו נותנים להם רק מעמד של גר תושב.

ד. ניתן לקבל גר עמלקי רק כשמתברר שרצונו להתגייר הוא אמיתי: הנצי"ב בפרושו למכילתא סוף בשלח כתב על דברי המכילתא שאין מקבלים גרים מעמלק כלומר בשעת מלחמה וגדולת ישראל כמו בימי דוד המלך (מסתבר לומר שה"ו" של ו'גדולת ישראל הכוונה ל"או"). אם לשיטת ה"אבני נזר" היה על עמלק להוכיח שאינו מתגאה על ישראל ולכן צריך דווקא השפלה כלפי ישראל דהיינו מעמד של גר תושב. הרי לנצי"ב ההוכחה היא שרצונו להתגייר הוא אמיתי ולכן מספיק שיהיה במצב שפל כמו ישראל.

ה. ניתן לקבל גר מעמלק לכתחילה אבל רק בשלבים לאחר שקיבל שבע מצוות בני נח:

ה"כסף משנה" כתב בדעת הרמב"ם (מלכים ו, ד): "אלא שאפשר לטעון בעד רבינו

ולומר שבכלל השלימו הוא קבלת שבע מצוות שאם קבלו עליהם שבע מצוות הרי יצאו מכלל שבעה עממין ומכלל עמלק הרי הם כבני נח הכשרים". כלומר המלחמה היא כנגד העם העמלקי, אבל הוא יכול לצאת מגדר עמלק אם יקבל על עצמו שבע מצוות בני נח קודם לכן וכן כתב במפורש הר אפרים על המכילתא סוף בשלח שעמלק קודם שבא להתגייר חייב לקבל על עצמו שבע מצוות בני נח ולהיות גר תושב, ורק כך הוא יוצא מגדר עמלק ויכול להתגייר. אבל אם יתגייר ללא שקיבל עליו שבע מצוות בני נח תחילה, לא יצא מגדר עמלק ואפשר להורגו. וממילא ניתן לומר שהרמב"ם דיבר בעמלק שקיבל שבע מצוות בני נח ואחר כך התגייר שאז מקבלים אותו, ואילו המכילתא מדברת כשהתגייר ישר ולכן לא מקבלים אותו, ולפי זה נצטרך לומר שזו גם הסיבה שדוד הרג את הגר עמלקי כי התגייר בלי שקיבל על עצמו שבע מצוות בני נח תחילה.

ו. ניתן לגייר גר עמלקי אבל אסור יהיה לו לבוא בקהל:

דעת בעל "מגילת ספר" על הסמ"ג (לאוין מלת קטו) היא שכוונת המכילתא היא שלא יקבלו גר עמלקי להתירו לבוא בקהל ולישא בת ישראל, אבל אין הכי נמי ישראל הוא לכל דבר.

על אף שלכאורה קצת דחוק לפרש בלשון המכילתא: "אין מקבלין גרים מעמלק" שהכוונה רק לעניין לבוא בקהל, ועוד שאם כדבריו הרי הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (יב, יז) שהבאנו בתחילת פרק זה היה צריך למנות את עמלק בחריגים שגם כשמתגיירים אסורים לבוא בקהל.

אולם נשאלת השאלה מניין לרמב"ם שמקבלים גרים מעמלק? יתכן שמקור דבריו של הרמב"ם הוא הגמרא במסכת גיטין (נז, ב) ובסנהדרין (צו, א) שם נאמר שמבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. הרי אסור ללמד לגוי תורה, אז איך יכול להיות שהם למדו תורה? (רמב"ם הלכות מלכים י, ט) אלא אפשר לתרץ שמשום שמקבלים גרים מעמלק לכן מותר לו ללמוד תורה. ויתכן לפי הסבר זה שאין הכרח לנסות וליישב את המכילתא עם דברי הרמב"ם, וניתן לומר שהרמב"ם סבר שישנה מחלוקת בין המכילתא לתלמוד בבלי, ולכן פסק והכריע כתלמוד בבלי שמקבלים גרים מעמלק.

ננסה להציע חמש ניסיונות ליישב את דברי המכילתא עם הנאמר בתלמוד בבלי:

א. באמת לא קיבלו גרים מעמלק והנאמר בגמרא בגיטין הוא טעות בגרסה כפי שעולה מגרסת "בעל הטורים" (שמות כח, ז) שמבני בניו של נעמן למדו תורה ברבים ואם כך אין כלל ראיה שגיירו מזרע עמלק.⁹

ב. "החזון איש" (על הרמב"ם הלכות מלכים ו, ד)¹⁰ כתב: "ומיהו מכאן אין להוכיח דמקבלים גרים מעמלק די"ל דבני בניו נתערבו באחרים וקבלו אותם - כי לא ידעו שהם מזרע עמלק".

ג. בספר "אבני שהם" (על דברים כה, יט) כתב ליישב לפי דברי הגמרא במסכת קידושין (סז, א) האומרת: "באומות הלך אחר הזכר...", אצל אומות העולם הייחוס הול אחרי האבא וכן מפורש ברמב"ם ב"מורה נבוכים" (ג, ג) שמצוות מחיית עמלק תלויה באב, דמי שאביו עמלקי מצווה למחותו אף על פי שאמו מאומה אחרת ומי שאביו מאומה אחרת, אין מצווה למחותו אף על פי שאמו עמלקית. וכן הוא לגבי כל הגויים שהולכים אחר הזכר ולא אחר הנקבה אם כך לפי זה ניתן לתרץ בפשטות שבנותיו של המן נשאו גויים מאומה אחרת וכיון שכך בניהם ובני בניהם יצאו מגדר עמלק ולכן קבלו אותם בתור גרים וזכו ללמוד תורה בבני ברק. נראה שתירוץ זה יכול להיות טוב לרמב"ם שסובר שחובת המחיה היא רק על זרע עמלק ולא על ממון עמלק ואם כך אם נאמר שזרע האם אינו נחשב לזרע עמלק לכן מובן מדוע אין להשמידו ואפילו מותר לקבלו כגר וללמדו תורה וכו' אבל לשיטת רש"י שסובר שגם ממון עמלק נאסר כדי שלא יאמרו בהמה זו מעמלק היא שלא יהיה זכרו נשאר אפילו על בהמה אם כך כל שכן שאסור להשאיר מזרעו גם אם זה מבנותיו, דלא גרע מבהמתו של עמלק שצריך להרגה כדי שלא יהיה נזכר שמו על הבהמה וכל שכן בזרעו מבנותיו.

ד. ה"צפנת פענח" בקונטרס השלמה י: כתב שהמן היה עבד כמו שאמרו בגמרא מגילה:

(טו, ב) "ונשא שפחה מאומה אחרת" ולכן אין הזרע הולך אחריו ויכול היה זרעו להתגייר וללמוד תורה בבני ברק. אולם שו"ת "קול מבשר" (ח"ב, מב) דחה את דבריו וכתב: "וְכֹל זֶה אֵינְנו שׁוֹה לִי כִּי אֵין שׁוּם סַפֵּק שֶׁהֵמֶן לֹא מִלּוּ וְטַבֵּל לְשֵׁם עַבְדוֹת לְקַבֵּל עוֹל מִצְוֹת שֶׁעַבַּד חַיִּיב בָּהֶם כְּאִשָּׁה יִשְׂרָאֵלִית, שֶׁאֵילּוּ עָשָׂה כֵּךְ לֹא

⁹ אומנם דעת החזו"א יו"ד קנו סק ה' שודאי גם בעל הטורים גרס כמו הנוסח שלנו מבני בניו של המן ומקורו בעניין נעמן הוא ממקום אחר.

¹⁰ וכן ביו"ד הל' גרות סימן קנו.

היה יכול להיות לו פתחון פה להלשין על היהודים לפני אחשורוש ש' וְדַתְּיָהֶם שְׁנוֹת מִכָּל עַם וְכוּ" ע"ש.

ה. ר' צדוק הכהן מלובלין בספרו "פרי צדיק" (לפורים אות ב) מביא שם מגרסת ה"עין יעקב" בסנהדרין (צו, א) שגורס: "מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק ומנו רב שמואל בר שילת" והוא כתב: "ואף שאין מקבלין גרים מעמלק כנ"ל, נראה דר"ש בר שילת יצא מאחד מהם שבא על בת ישראל ויצא מהמן שלא מדעת", כלומר לפי מה שמחדש ר' צדוק ייתכן שבני בניו של המן שלמדו תורה בבני ברק היו צאצאיו של גוי אחד מזרע המן הבא על בת ישראל באונס והוליד בנים ממנה, ולבנים אלו יש דין ישראל ולפי זה לא קשה כלום שהרי לא הוצרכו לגייר אותם ולכן הם יכלו ללמוד תורה בבני ברק. אמנם יש דוחק מסוים לפרש כך כי לפי זה לא ברור החידוש של הגמרא שבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק הרי מדובר ביהודי, אם כך ודאי שיכול היה ללמוד תורה.

ו. התלמוד הירושלמי ביבמות (ב, ו) אומר: "וכי המן בן המדתא הוא אלא צורר בן צורר", מדברים אלו משמע שהמן אינו כלל מגזע עמלק, אלא רק רשע שמחזיק בשיטתו של עמלק ולכן הוא נחשב לעמלקי ואם כך מובן מדוע יכלו ללמד את זרעו תורה.

למעשה על אף שמפשטות המכילתא משמע שאין מקבלים גרים מעמלק כלל הרי שהפרשנים השונים יישבו את המכילתא כדי שלא תסתור את דברי הרמב"ם ולמעשה הסכימו עימו שמקבלים גרים מעמלק (במצבים או תנאים כפי שביררנו לעיל). היחיד שמצאתי שנראה מדבריו בפשטות שלא מקבלים בשום תנאי גרים מעמלק הוא בעל "מרכבת משנה" על המכילתא (שמות יז, יד-טז), מדבריו נראה שהמכילתא חולק על הרמב"ם שכתב: "אין מקבלין מהם לעולם אפילו בדורות אלו וזהו מדור דור... בין שישראל בשפל הטחנה ובין שהם במדרגת למעלה לעולם אין מקבלים מהם"

הרב יהודה גרשוני במאמר שפרסם בנושא עמלק בקובץ "תורה והמדינה"¹¹ מקשה על שיטת רש"י המופיעה בפירושו בספר ישעיהו (מד, ד) שכתב על הפסוק: "וְצִמְחוּ בְּבֵין חֲצִיר כְּצִירִים עַל יְבֵלֵי מַיִם", בתוך עמלק על ידי גרים שיתווספו עליהם, בין חציר הוא עמלק שנאמר עליו 'וְהִיָּתָה נֶגְהַתְּנִים חֲצִיר לְבָנוֹת יַעֲזָה' (ישעיהו לד, יג). מוכח אם כן מרש"י שמקבלים אותם לכתחילה, ואילו מהמכילתא מוכח שאפילו בדיעבד לא מקבלים אותם, שהרי דוד הרג את הנער העמלקי אף שהיה כבר גר. אולם נראה שהקושיה מעיקרא ליתא: הרי הקושיה מתבססת על כך שרש"י אמר

¹¹ קובץ ט, י עמ' עו, פא

"בתוך עמלק" אבל גרסה זו בטעות יסודה ובדפוס ראשון ובכתבי יד נאמר "בתוך עשו" וכך גם נראה מהוכחת רש"י מפרק לד המדבר על אדום ע"ש.

זמן קיום המצווה

הסמ"ג אומר (ל"ת רכו) שמצווה זו נוהגת רק לימות המשיח שהרי כתב:

כשם שנמחה שבעת עממים כך נצטוו ישראל למחות את זכר עמלק שנאמר (דברים כה, יט) "תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח..." מצווה זו אינה נוהגת אלא לימות מלך המשיח לאחר כיבוש הארץ שנאמר: "והיה בְּהֵנִיחַ ה' א-להיך לְךָ מִכָּל אִיבֶיךָ מִסְבִּיב בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' א-להיך נתן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח".

ולכאורה קשה שהרי מהפסוק שהסמ"ג עצמו מביא משמע: "בְּהֵנִיחַ ה' א-להיך לְךָ מִכָּל אִיבֶיךָ מִסְבִּיב..." כבר במציאות כזו ניתן לקיים את מצוות מחיית עמלק וזה הרי לפני ימות המשיח! וראיתי בספר "אבני שהם" (דברים כה, יט) שכותב שכנראה בעלי שיטה זו סוברים שהפסוק דיבר על מנוחה מכל האויבים אשר סביבות גבולותיה של ארץ ישראל המובטחת לאברהם אבינו שהיא מנהר מצרים ועד נהר פרת שהיא כוללת ארצות "הַקִּינִי וְאֶת הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקְּדֻמְנִי" (ראה בראשית טו, יח-כא) וגבולות אלו לא היו בידי ישראל מעולם אלא רק לעתיד לבוא יהיו לכן הוא פירש שמצווה זו אינה נוהגת אלא לימות המשיח.

הרדב"ז בהלכות מלכים (ה, ה) מקשה קושיה נוספת על שיטת הסמ"ג: "וראיתי מי שכתב שאין מצווה זו נוהגת עד ימות המשיח ופרשת שמואל ושואל היא תיובתיה כלומר, מציווי שמואל לשאול להכות את עמלק משמע שכבר אז הייתה המצווה ולא רק לימות המשיח"

הרה"ג עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת "יביע אומר" (ח, או"ח, נד) תירץ קושיה זו:

ופשוט שלא נתכוון הסמ"ג לשלול מצווה זו בתקופה שהיו ישראל שרויים על אדמתם ומלכם בראשם, אלא לזמנינו זה כלומר גם הסמ"ג סבר שמצווה זו נהגה בתקופת מלכי ישראל אלא שאחר כך כשבטלה מלכות ישראל לא יכולה מצווה זו להתקיים עד ימות המשיח.

וכך נראה מדבריו בהמשך שכתב. וכן בספר "סביב ליראיו" על "היראים" הסביר דברי הסמ"ג דסבירא ליה כדעת "היראים". משמע שמבין הרב שכיוון שאין מלך לכן מצווה זו יכולה להתקיים רק לימות המשיח. וראיתי שהרב כשר בספרו "התורה השלמה" במילואים לפרשת בשלח (אות כד) כתב ליישב את דברי הסמ"ג שבזמן שמואל ושואל שידעו מי הם עמלק ודאי הייתה נוהגת מצווה זו אבל אחר שבא

סנחריב ובלבל את העולם אין אנו יודעים מי המה זרע עמלק ורק בימות המשיח כשנדע מי הם זרע עמלק אז תכול המצווה.

על אף שמלשון הסמ"ג שתלה את הדברים "בְּהִנִּיחַ ה' אֶ-לֵהֲיֶיךָ לְךָ מִכָּל אֵיבֶיךָ מִסְבִּיב" ולא במציאות של חוסר במלך או חוסר יכולת לזהות היום מי הם עמלק נראה לכאורה שלא זה מוקד דבריו. ונראה שניתן לתרץ שפרשת שמואל ושאל הייתה הוראת שעה על פי נביא אבל כדין של מצווה אין ראייה וייתכן שציווי התורה שמחייב השמדת עמלק יהיה קיים רק לימות המשיח.

שיטת ספר "החינוך"

"החינוך" (עשה, תרד) כתב במפורש שמצווה זו נוהגת בכל הדורות וז"ל: "באמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם אם יש כח בידם בכל מקום ובכל זמן אם אולי ימצא אחד מכל זרעם." ולכאורה דברי "החינוך" סותרים לדבריו ביחס למצוות מינוי מלך שהרי כתב (מצוה תצז) "ונוהגת בזמן שישראל על אדמתן" והראיה שהביא משותפת לכל שלוש המצוות: מינוי מלך, מחייבת עמלק, בניית בית המקדש שהרי כתב שם: "וכמו שאמרו ז"ל (שם כ, ב): שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, למנות עליהן מלך, ולבנות בית הבחירה, ולהכרית זרעו של עמלק". משמע ש"החינוך" הבין את דברי הגמרא בסנהדרין שחיוב מצוות אלו קיים רק כשישראל נמצאים על אדמתם. אם כך כיצד כאן כתב ביחס למצוות מחייבת עמלק שהיא נוהגת בכל מקום ובכל זמן?

בעל הספר "זכור לאברהם" (כ, ה) עמד על החלוקה שיש בין מצוות מלך ובית המקדש שהם מצוות שמוטלות על הציבור, לבין מצוות מחייבת עמלק שבה כתב "החינוך": "וזאת מן המצוות המוטלות על הציבור כולן... ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם אם יש כח בידם בכל מקום ובכל זמן וכו'", כלומר שמעבר לדין הציבורי ישנה גם מצווה על היחיד להרוג עמלקי אם הזדמן לידו. ונצטרך לומר שביחס לגדר הציבורי בכל שלושת המצוות הללו החיוב הוא דווקא בארץ, וביחס לעמלק נוסף גם התנאי של "בְּהִנִּיחַ ה' אֶ-לֵהֲיֶיךָ לְךָ מִכָּל אֵיבֶיךָ מִסְבִּיב וכו'", ובלי זה לא חייבה תורה ליזום מלחמה ציבורית כנגד עמלק, אבל אין זה שייך לגדר הפרטי בו אדם פרטי שפוגש עמלקי ויכול להורגו, הרי הוא מצווה בזה בכל מקום ובכל זמן.

שיטת הרמב"ם

דעת הרמב"ם בנוגע לזמן קיום המצווה תלוי בתוקף המצווה אך מכאן עולה שהרמב"ם סותר את דבריו, שהרי בהלכות מלכים (ה, ה) כתב במפורש: "וכן מצות

עשה לאבד זכר עמלק כלומר זו מצווה מהתורה". ואילו בהקדמה לפרוש המשניות (בתחילת פרק שני עמ' יח בהוצאת מוסה"ק) כתב לגבי נביא המתנבא בשם ה' ויצווה בצווים ויאסור איסורים בדבר שאינו מן התורה, כגון שיאמר הלחמו על עיר פלונית או עם אומה פלונית עתה - כמו שצווה שמואל לשאול להלחם בעמלק... כלומר זו אינה מצווה מהתורה.

נציע ארבע ניסיונות ליישב את הסתירה העולה בדברי הרמב"ם:

א. תירוץ ראשון ליישב את הקושיה הוא לומר שהרמב"ם הולך בשיטת הסמ"ג ואומר שהמצווה מדאורייתא נוהגת רק לעתיד לבוא ולכן בזמן שאול לא היה זמן קיום המצווה אלא רק הוראת שעה של שמואל הנביא כמאמרו בהקדמה למשנה. ונראה שכך הבין ה"קריית ספר" על הרמב"ם הלכות מלכים (ה) שכתב במפורש: "מצות עשה למחות זרע עמלק וכדכתיב 'תמחה את זכר עמלק' וכתיב קמיה: 'והיה בהגניח ה' א-להיך לך מפל איביך מסביב בארץ אשר ה' א-להיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח' תמחה דמשמע דאינה נוהגת אלא לימות המשיח לאחר כיבוש". אולם קשה מאוד לומר כן בדעת הרמב"ם שהרי הוא כתב בתחילת הלכות מלכים: "שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך... ולהכרית זרעו של עמלק... ולבנות להם את בית הבחירה..." (א, א), כלומר מדברים אלו עולה לשיטת הרמב"ם המצווה נוהגת עם כניסתם לארץ ולא לעתיד לבוא.

וכן כתב הרמב"ם ב"ספר המצוות" (עשה, קפז):

התחשוב כשיאבד השם יתעלה זרע עמלק לגמרי ויכריהו עד אחריתו כמו שיהיה במהרה בימינו כמו שהבטיחנו יתעלה (שמות יז, טז) "כי מחה אמה את זכר עמלק" אינו נוהג לדורות. זה לא ייאמר, אבל הוא נוהג בכל דור ודור כל זמן שנמצא מזרע עמלק מצוה להכריתו.

הרי מפורש שהמצווה נוהגת לשיטת הרמב"ם בכל דור ולא רק לעתיד לבוא, ואת דבריו בהקדמה לפרוש המשניות יש לבאר באופנים אחרים.

ב. תירוץ שני ניתן לומר שבזמן שאול המלך שעדיין ירושלים לא הייתה בידינו, וישראל היו מוקפים בפלשתים בתוך הארץ ורבים עדיין יתנכלו לנו ולכן לא התקיים עדיין התנאי שאותו הציבה התורה לקיום המצווה והוא: "והיה בהגניח ה' א-להיך לך מפל איביך מסביב" (דברים כה, יט). אולם לפירוש זה יהיה קשה מדברי הרמב"ם בתחילת הלכות מלכים שכתב: "מינוי מלך קודם למלחמת עמלק שנאמר אותי שלח ה' למשחך... עתה לך והכיתה את עמלק" - משמע שהייתה אז מצווה על אף שלא הייתה להם מנוחה משאר האויבים.

ג. תירוץ נוסף שמעתי מפי הרב אביגדור שילה שליט"א שהפנה את תשומת ליבי לדיוק בלשון הכתובה ברמב"ם ובספר שמואל. אם נעיין היטב בדברי הרמב"ם בהקדמה לפרוש המשנה נראה שכתב: "...כגון שיאמר הלחמו על עיר פלונית או עם אומה פלונית עתה - כמו שצוה שמואל לשאול להלחם בעמלק..." כלומר הוראת הנביא הייתה להלחם עתה, וזה לא היה חיוב התורה שהרי המלך בזמן כהונתו חל עליו החיוב למחות את עמלק אבל רשאי הוא לדחות את הביצוע בכמה שנים וכאן הייתה הוראת נביא מיוחדת לומר לשאול: הומלכת למלך עשה זאת עכשיו. וכן משמע גם מלשון הכתוב (שמו"א טו, א, ג):

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שְׂאוּל אֲנִי שָׁלַח ה' לְמִשְׁחָךְ לְמַלְכְּךָ עַל עַמּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שָׁמַע לְקוֹל דְּבָרֵי ה'. כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת פְּקֹדֹתַי אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּלֶךְ לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שָׁם לוֹ בְּדֶרֶךְ בְּעֵלְתוֹ מִמְצָרִים. עַתָּה לָךְ וְהִכִּיתָ אֶת עִמָּלֶךְ וְהִחַרְמָתָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תִחַמַּל עָלָיו וְהִמַּתָּ מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַלְל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוּר וְעַד שֶׁה מִגְמַל וְעַד חֲמוֹר.

חיזוק להסבר זה ניתן להביא מהגרסה המובאת בהקדמת הרמב"ם למשנה (מהדו' הרב יצחק שילת עמ' לא) שכתב: "ויצוה בצווים ויזהיר באזהרות בדברים שאינם מן התורה, כגון שיאמר הלחמו עם עיר פלונית או עם אומה פלונית עתה, כמו שצוה שמואל את שאול להלחם בעמלק אז". בגרסה זו מודגש שהציווי שאותו מגדיר הרמב"ם כאינו מהתורה הוא להלחם או ודבר זה כבר אינו ציווי התורה אלא הוראת נביא.

מצוות מחייבת עמלק בימינו

אם ננסה לרדת לפסים מעשים ולשאול את עצמינו האם יש מצווה בימינו להרוג פלוני שברור לנו שהוא מזרע עמלק, הרי יתברר לנו שהדבר נעוץ בבירור והכרעה בהרבה מאוד מחלוקות ראשונים ואחרונים שאין בכוחנו להכריע בכולם לעת הזאת. למשל האם חיוב המצווה חל תמיד או שהוא יהיה קיים רק בימות המשיח? האם החיוב הוא על המלך, על הציבור או על כל יחיד ויחיד? האם מינוי מלך בתחילה מעכב? האם קיום מלחמות אחרות מעכב את החיוב של "והגית ה' א-להיך לך מכל איביך מסביב"? האם יש צורך בנביא? האם חיוב המצווה הוא רק כשאפשר להשמיד את כל עמלק?

לפי זה יוצא שחיוב המצווה בימינו הוא רק אם נאמר שהמצווה היא בכל דור ודור, לאו דווקא על המלך, ולא מתעכבת בגלל קיום איומי אויבים ומלחמות אחרות, לא תלויה בקיום מלך או נביא, וקיימת גם כשאין אפשרות להשמיד את כולם.

קיום המצווה מבחינה מעשית

מלבד השאלות ההלכתיות הרבות שצריך להכריע בכולם כדי לאפשר את קיום מצוות מחיית עמלק בימינו, הרי קיים קושי לקיים את מצוות מחיית עמלק מבחינת ידיעת המציאות כיון שאין אנו יודעים מי הם העמלקיים כיון שבא סנחריב מלך אשור ובלבל את האומות כמו שכתוב במסכת ידים (ו, ד):

בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניו בבית המדרש אמר להם מה אני לבא בקהל אמר לו ר"ג אסור אתה אמר לו ר' יהושע מותר אתה אל ר"ג הכתוב אומר (דברים כג, ד) "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם" אמר לו רבי יהושע וכי עמונים ומואבים במקומן הן כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות שנאמר (ישעיה י, יג) "וְאֶסִּיר גְבוּלַת עַמִּים וְעַתְדוֹתֵיהֶם שׁוֹשְׁתִי וְאוֹרִיד כְּאֶבֶר יוֹשְׁבֵיהֶם".

וכשמובא סיפור זה בגמרא בברכות (כח, א) ישנה תוספת בטענת ר' יהושע: "דכל דפריש מרובא פריש" ומספרת הגמרא: "מיד התירוהו לבוא בקהל".

אחד הדברים העולים לנו במחשבה בצורה מהירה כאשר דנים על קיום מחיית עמלק בימינו ועל זהותו כיום הוא ייחוסה של גרמניה לעמלק לאור ההיסטוריה הלא רחוקה רווית נהרות של דם שיש לנו עם אומה זו, לכן נשאלת השאלה האם יש לייחוס הגיוני הזה סימוכין במקורות שלנו? בגמרא במגילה (ו, א) :

ואמר רבי יצחק: מאי דכתיב (תהלים קמ, ט) "אל תתן ה' מאַנְיֵי רְשַׁע זְמָמוֹ אֶל תַּפְקֵי רְיוֹמוֹ סֶלָה". אמר יעקב לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם, "אל תתן" לעשו הרשע תאות לבו, "זְמָמוֹ אֶל תַּפְקֵי", זו גרמניא של אדום, שאלמלי הן יוצאין מחריבין כל העולם כולו.

רש"י מפרש את המילה "גרמניא": "שם מלכות והיא מאדום" וכתב בחידושי ר' יעקב עמדין: "כמדומה ר"ל גרמניא היא אשכנז שלנו", וכן הגאון מוילנא בהגהותיו על הגמרא ביומא (י, א): "בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס גומר זו גרמניא - ר"ל גרמניא". נראה ממקורות אלו שהאומה הגרמנית מוזכרת לרעה כבר בתקופת הגמרא. דבר נוסף המעיד על יחס שלילי חריג לאומה הגרמנית הוא ייחוסה לזרע עמלק כמובא בספר "אדר ופורים" (עמוד 64 הערה ד) שהביא מהספר "האיש על החומה" (ח"ב עמוד 108) שמסופר שם שר' יוסף זוננפלד זצ"ל לא יצא לקראת פני הקיסר הגרמני וילהלם בהגיעו לירושלים כי המהר"ל דסקין הייתה לו מסורת מהגר"א שהאומה הגרמנית יצאה מעמלק וזה סימנם של זרע עמלק: מתהדרים ומתייפים כלפי חוץ, ובתוכם ארס ושנאה כבושה לעם ישראל, ומוסיף שם שאין לסמוך על זה להלכה שהרי נתערבו הרבה אומות בתוך אומה זו.

מצוות המחייבה היא לא דווקא בגזע

מצינו במקורות שונים שלמצוות מחייבת עמלק יש מטרה מעבר למחייבת הגזע שנקראת עמלק נביא לכך מספר מקורות. הנצי"ב מוולוז'ין בפרושו "העמק דבר" שואל על גוף המאמר של התורה: "כִּי מַחַה אֶמְחָה אֶת זְכַר עַמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (שמות יז, יד):

אם הכוונה למלכות עמלק, על מה קבעו חז"ל מצות זכירה זו לדורות אחר שכבר נמחית מלכות הרשעה זו מהעולם? ואם אפילו יש איזה אנשים מזרע אומה זו בעולם, מה זה העניין ואם הכוונה שיהא נשכח שמו וזכרו? זה אי אפשר כלל, שהרי התורה נצחית והיא מזכירתו, אלא על כרחך הכוונה תעודת עמלק בעולם... והבטיח הקב"ה כי תגיע שעה שימחה זכר עמלק היינו תכלית תעודתו שתהיה הליכות הטבע חפשי בלי השגחה לפי מעשים זה הרצון יהי נשכח מאומות העולם "וְהָיָה ה' לְמַלְךְ עַל כָּל הָאָרֶץ" (זכריה יד, ט) וזהו לימות המשיח שיגיע במהרה בימינו.

הנצי"ב אומר שמעבר למצווה להשמיד זרעו של עמלק שכבר מזמן גזע זה נעלם מהאנושות, התורה מצווה לדורות למחות את תעודת עמלק בעולם, את השקפת עולמו הנלווה והיא שאין השגחה בעולם ואין ערך למעשי האדם לטוב או לרע. יוצא אם כן שלמצוות מחייבת עמלק לדורות יש צד של מלחמה בכפירה שיש בעולם.

מקור נוסף לכך שעמלק זה גם שיטה הוא המאמר "קול דודי דופק" ("איש האמונה" 101,102 והערה 23). שם נאמר בשמו של הרב משה סולובייצ'יק שגם בימינו יש דין מלחמת עמלק ומביא בשם אביו כי כל אומה המתנכלת לכלות את כנסת ישראל הופכת על פי ההלכה לעמלק ובנוסף לכך הוא מוסיף שבנוגע למצוות מחייבת עמלק ישנם שני גדרים על פי המקורות השונים בתורה. גדר אחד על פי הנאמר בספר דברים (כה, יט): "תִּמְחָה אֶת זְכַר עַמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשָּׁכַח" מהפסוק עולה שהמלחמה היא כנגד גזע עמלק שצריך למחות אותו מתחת השמיים, וגדר שני על פי הנאמר בפרשת בשלח: "מִלְחָמָה לְה' בְּעַמְלֶק מִדֶּר דֶּר" גדר זה מלמד על התכונות מלחמתיות של הציבור כנגד כל אומה המתנכלת לכלות את כנסת ישראל שבו זמנית היא הופכת לעמלק על פי ההלכה. הרב סולובייצ'יק מוכיח את דבריו מהרמב"ם בהלכות מלכים (ה, ה) שאומר: "וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק.. מכן שהוא לא הזכיר את שלושת המילים "וכבר אבד זכרם" כפי שאמר לגבי שבעת העממין, ובנוסף לא השתמש בכלל של ר' יהושע שבא סנחריב ובלבל את כל האומות שני נקודות אלה לדעתו מוכיחות שדעת הרמב"ם היא שודאי שעמלק עדיין קיים בעולם.

מקור נוסף מצאתי בשו"ת "כתר אפרים" (א) שם הוא רוצה להוכיח מהרמב"ם שמצוות מחייבת עמלק קיימת בכל מקרה של "עזרת ישראל מיד צר" וההוכחה לכך היא כאשר הרמב"ם עוסק בדין השלמה עם האויב הוא כותב: "במה דברים אמורים

במלחמת הרשות... אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחים מהם נשמה" (הלכות מלכים ו, ד) מוזכרים שניים משלושת סוגי מלחמת מצווה והשמיט דווקא "עזרת ישראל מיד צר" נראה לומר שזה משום שמצווה זו דומה למלחמת עמלק ממש ואין צורך לכפול הדברים ולכן הבליע הרמב"ם דין זה לשני סוגי המלחמה שהם במהות אחת.

אלא שניתן לדחות את ראייתו מדין "עזרת ישראל מיד צר", ולומר שהרמב"ם לא מנה את דין זה ביחד עם שבעת העממין ועמלק לא בגלל שהוא כלול במצוות מחיית עמלק, אלא מפני שבמלחמת המצווה מדין "עזרת ישראל מיד צר" אין חובה להשמידם ומותר להחיות מהם נשמה ולכן הוא לא הזכיר אותה ביחד עם המלחמות שכן שייך בהן הדין של "לא תחיה כל נשמה".

מקור נוסף ניתן למצוא בכתביו של הרב ד"ר יוסף הלוי זלינגר (מאמר "לא תשכח" עמוד רצז):

... אבל המנהג לקרא פרשת זכור ברבים לזכר את מחיית עמלק מתחת השמים הונהג לכתחילה אחרי אשר כבר אבד השבט הקטן והבוזי אשר הציקו לישראל מימי משה עד ימי דוד. ואנשי כנסה"ג אשר תקנו וסדרו את כל עבודת בית הכנסת ידעו היטב כי לא היה עוד שום שאר וזכר לעמלק בזמנם. האם קלעו את חיציהם בלא מטרה? האם ליצור דמיונו אנחנו שולחים את קללותינו ושופכים את חמתנו בקראינו בכל לשון של נקמה ושנאה ימח שמו וזכרו? אמנם לא! עמלק אשר אנחנו מקללים ומחרפים אותו, איננו זכר מאורע ישן נושן, וקשה למצוא איש מישראל אשר לא ראהו עוד עין בעין ואשר לא הרגיש עוד מהלומות ידיו הגסות...המן לא היה אפוא נכד אגג מזרעו, כי אם נכדו ברוח עמלקים כאלה היו בכל הדורות וגם בימינו אלה... עמלק איננו איש או שבט או עם כי אם שיטה וכו'.¹²

מקור נוסף לכך שעמלק זה לא רק גזע אלא גם שיטה מצאתי בספר "תורה והמדינה" (ט-י, עז) של הרב יהודה גרשוני שמביא בשם ר"ח סולבייצ'יק שעמלק זה לא רק גזע אלא גם שיטה כפי שכבר הבאנו לעיל ובלשונו: "דכל עם הצורר לישראל ורוצה להשמיד את עם ישראל הוא עמלק ועליהם חל המצווה של התורה של מחיית עמלק וזה נמצא תמיד מבין האומות". ובנוסף לכך הוא מביא ראיה לדבר מדברי הירושלמי מסכת יבמות (ב, ו) הגמרא עוסקת שם בשאלה: האם לגויים יש יחס לאביהם? רבי

¹² וכן ראיתי שכתב הנזיר "וי"ל ז' עממים לאו דווקא לתולדותיהם הגזעיות...וכן עמלק כמותו, צר ואויב ישראל מובהק". מתוך מגילת מלחמה ושלוש עמוד יט ובדומה בעמוד כב וכן בחוברת אור הנצח עמוד לט ועמוד מא.

יוחנן אומר גויים יש להם יחס ורבי שמעון בן לקיש אומר שגויים אין להם יחס, שואל הירושלמי:

והא כתיב (מלכ"ב כ, יב) "בַּעַת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדֶךְ בְּלֶאֱדָן בֶּן בְּלֶאֱדָן מֶלֶךְ בְּבַל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל חִזְקִיָּהוּ?" על ידי שכיבד זקינו זכה להתיחס. והא כתיב (מלכ"א טו, יח) "וַיִּשְׁלַחֵם הַמֶּלֶךְ אֶסָא אֶל בֶּן הַדָּד בֶּן טַבְרִמָּן בֶּן חִזְיוֹן מֶלֶךְ אֲרָם הַיֹּשֵׁב בְּדַמְשֶׁק לֵאמֹר?" קוצץ בן קוצץ. כמה דאת אמר (אסתר ט, כד) "כִּי הָמָן בֶּן הַמֶּדְתָּא". וכי בן המדתא היה. אלא צורר בן צורר אופי הכא קוצץ בן קוצץ.

מדברי הירושלמי עולה שניתן לומר שאצל הגויים אין ייחוס לאבא, הייחוסים של גויים ביחס לאבות המוזכרים בתנ"ך אין הכוונה לומר שהוא בנו, אלא שהוא ממשיך דרכו לדוגמא: המן לא היה בנו הביולוגי של המדתא אלא הוא נשא את שיטתו ולכן יוחס אליו, אם כן משמע שעמלק זה לאו דווקא גזע אלא גם שיטה.

אך נראה לומר שאין ראייה מהירושלמי שהרי מסתבר לומר שאין כוונת הירושלמי לומר שהמן לא היה כלל מזרעו של עמלק, שבזה הוא יחלוק על הרבה מאוד מדרשי חז"ל שבהם מפורש שהוא מזרע עמלק, אלא לומר שהמדתא לא היה אביו של המן, אלא מאבות אבותיו ויוחס אליו כדי להראות שהמן הוא צורר בן צורר. וכן ראיתי ב"פני משה" במקום שכתב שהמדתא הוא בנו של אגג עיין שם.

ישנם גם ראיות מהמדרשים שעמלק זו שיטה ולא רק גזע, נביא מהם שני מקורות. המקור הראשון הוא ממדרש תנחומא (פרשת כי תצא, יז):

ר' יהושע בן לוי בשם רבי אלכסנדרו כתוב אחד אומר "תמחה את זכר עמלק" (דברים כה, יט), וכתוב [אחד] אומר "מחה אמחה את זכר עמלק" (שם שמות יז, יד), כיצד יתקיימו שני כתובין הללו עד שלא פשטו ידיהן בכסא, תמחה, משפשטו ידיהן בכסא, אמחה, אפשר בשר ודם יכול לפשוט ידו בכסאו של הקדוש ברוך הוא? אלא על ידי שהחריב את ירושלים, דכתיב: "בַּעַת הַהִיא יִקְרָאוּ לִירוּשָׁלַם כְּסָא הַ" (ירמיה ג יז), לפיכך כתיב כי מחה אמחה.

המקור השני הוא המדרש באיכה רבה (פרשה ה):

א"ר ברכיה: אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע הכתבת לנו בתורתך (דברים כה) "זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עַמְלֶק" לי עשה ולך לא עשה, לא החריב את מקדשך?

משני מקורות אלו בחז"ל מיוחס חורבן ירושלים ובית המקדש לעמלק, הרי ידוע שלא עמלק החריב את ירושלים והמקדש, אלא שוב עולה מכאן שהשם עמלק אין הכוונה לגזע בהכרח אלא זהו שם כולל לרשעה המתנכלת לעם ישראל.

הרב כהנא הי"ד בספרו "אור הרעיון" (קכו-קכח) מתייחס לכך שעמלק זה גם שיטה, והוא מתבסס על שני המקורות מהמדרש המובאים לעיל ומשייכם לימינו:

החטא של עמלק הוא מלחמה גלויה וחצופה בהקב"ה כפי שעשה כאשר יצאו בני"י ממצרים אך גם כל אומה אחרת וכל גוי אחר המחורף ונלחם בהקב"ה - נדבק בו חטאו של עמלק, והוא כעמלק. הרי לא עמלק העם החריב את ירושלים, ומכל מקום אמרו חז"ל שבזה פשט עמלק ידו בכסא, אלא מכאן למדנו שכל הפושט ידו בכסא נקרא עמלק והבן וזכור כלל זה לימינו... רק אחרי שחרב ביהמ"ק וגלו ישראל מארצם וממדינתם, ולא הייתה להם האפשרות למחות את זכר עמלק, אמר הקב"ה: עתה, אני אמחה את זכר כל עמלק שגילה פנים נגד ה'. ויש להבין שהיום שאכן החזיר אותנו הקב"ה בחסדו לארצנו ולשלטוננו שוב עלינו להשתתף אתו במחיית עמלק, אם יתברר לנו שיש בפנינו עניין של עמלק.

גדרי ציווי המחיה לשיטת הסוברים שעמלק זה גם שיטה

א. הרב יהודה גרשוני בתשובתו אליי כתב שאין להחיל את דיני מצוות מחיית עמלק שקיימים גם על הטף והנשים ולחלק מהראשונים גם על הממון על עמלק שבשיטה שהרי שם צריך בירור לגביהם האם הם אוחזים בשיטת עמלק או לא:

בנוגע מה שאתה שואל אם יש מצווה להשמיד גם טפם ורכושם בבחינת "לא תחיה כל נשמה". ואם יש עלינו מצווה להכריז מלחמה עליהם כדי לקיים מצוות מחיית עמלק יש לחשוב מתי יש חיוב עלינו לצאת נגדם בפועל ולהשמידם, אם עושים פעולות נגדינו או שרק אם הם אויבינו ברעיון? בודאי על המחבלים שעושים פעולות נגדינו בפועל וגם על החלק שעוזר אותם אין ספק שהם בבחינת עמלק, ובנוגע לזרעם ורכושם, אי אפשר לקבוע זה באופן פשוט שדין עמלק חל רק על השיטה ולא על עצם הגזע וכל זמן שלא נתברר שגם זרעם באותה השיטה אין סברא שמצוות מחיית עמלק חל על זרעם גם כן בכל זאת יש לעיין בזה הרבה...

ב. הרב ראובן כץ זצ"ל אב"ד בפ"ת כתב בספרו "דבר בעיתו" (שא-שד, "שילומי כפרה ממלכות עמלק") מאמר עוסק בקבלת כספי השילומים מגרמניה. במאמר זה הרב אוסר את הדבר מכל וכול מדין גדר של ממון עמלק. הרב כץ יוצא בחריפות כנגד הסכם השילומים ומשתמש בגדרי עמלק כדי לתת תוקף לאיסור לקחת כספי שילומים מגרמניה. בחרתי להביא קטע עוצמתי מתוך דבריו שם וניכר שזעקות הנספים בשואה מדברים מתוך גרונו:

אלמלי בא היום מלך המשיח כי אז הייתה ניצבת במלוא העצמה מצוות היסוד של מחיית זכר עמלק שכן יהדות ועמלקות הם שני יסודות מנוגדים שאינם רשאים ואינם יכולים לדור בכפיפה אחת בעולם הצדק של הקב"ה. אין כל ספק בדבר

שהעם הגרמני היה הוה ויהיה התגלמות בדמות ובצלם של העמלק ההיסטורי. הנאצים הגרמניים שיכללו וביצרו את צפע העמלק יותר משעשה זאת עמלק המקורי. הרצח המתוכנן של ששה מיליונים אחים ואחיות הוא שיא הרשעה והשטניות ועל מעשה השמדה אלו מצווה העם לקיים בכל נפשו את דין ומצוות הנקמה של "מחה" "תמחה". אמנם ממשלת ישראל אינה בעלת עצמה ואפשרות לקיים את דין מחיית עמלק, גרמניה בכל החובה המוסרית והמצפונית אבל מהעדר כח לבצע את משימת הנקמה והמחיה עד כדי ניהול משא ומתן עם המרצחים עוד רב המרחק והגיון הדעת נקמה ומחיה מוסבים לא רק לגבי גוף האויב אלא גם לגבי סחורותיו ותוצרתו... כי הנקמה והמחיה מיועדים לעקור מקיום העולם וזיכרון העולם כל עקבות זיכרון העלולים להשאיר את שם עמלק ע"י השור והשה, הסחורה והמכונות, של עמלק לא יקום צו הנקמה והמחיה. יש להחרים את עמלק בכל, בגופו ומה גם בתוצאות רכוש וממון... עמלק הדור הזה עם המרצחים אשר יסוד משטרו היה מכוון לעקור את שם ועם ישראל עם העמלקים שרצחו והשמידו ששה מיליונים אחים ואחיות צדיקים וקדושים עם שטנים זה שהרג תוך אכזריות מתוכננת למעלה ממיליון ילדים ותינוקות שלא טעמו טעם חטא. אין ספק כי עם אומה זו אסור לנו להגעיל את ידינו ולהושיט להם יד לסייע להחזיר להם את שלומם על כנו.

בהקשר להסכם השילומים עם גרמניה ראיתי שבשו"ת "אז נדברו" (ח"ב סימן עז) השיג על הרוצים לאסור לקנות תוצרת גרמנית מדין ממון עמלק וכותב שאין שום איסור וחרם לקנות תוצרת גרמניה יותר משאר גויים: "וחלילה לחדש תורה חדשה שיש בזה מצות מחית עמלק כי עד יבא שילה יהיה נעלם מאתנו מי הוא זה עמלק האמיתי לכן נראה שאין מקום להחמיר בזה."

ג. בנוגע לדיון על גדרי המצווה לשיטת הסוברים שעמלק זה גם שיטה מצאתי דברים שכתב הרה"ג מרדכי אליהו זצ"ל ("קול צופיך" גיליון שבת זכור התס"ב) שניתן לדלות מתוך דבריו שבגדר של שיטת עמלק ניתן למחות אותו ואת זרעו:

מדוע בגלותנו אנו מחויבים בפרשת זכור בציבור מן התורה, והלוא אין אנחנו יכולים לעשות עם הוראה, כלומר, שבימינו אנחנו לא יכולים להצביע בבירור על אדם ולומר עליו שהוא מזרע עמלק ולקיים בו מחייה הלכה למעשה, ואמנם יש לנו סימנים שכל מי שקרך בדרך, שהוא עושה מכונת תופת בדרך, זהו עמלק וצריכים למחות אותו ואת זרעו ולא להסתפק בהפצצת ביתו וכדומה, וגם לא לדחות את התגובה לאחר דיונים והתייעצויות אלא להחזיר מכה תחת מכה ובנפש.

לסיום, ברצוני להביא את דבריו החשובים של הרב נחום אליעזר רבינוביץ ראש ישיבת מעלה אדומים בשו"ת "מלומדי מלחמה" (24-25) שם הוא נשאל איך להתייחס לדברים שהזכרנו בשם הרב משה סולבייצ'יק האם הם הלכה למעשה?

בדבריו הוא מביא את הרמב"ם שברור מדבריו שהמצווה היא רק כנגד שבט עמלק מתוך משפחות עשיו, והוא מתמודד עם הראיה לכאורה שהביאו מדברי הרמב"ם שהשמיט את המילים וכבר אבד זכרם ביחס לעמלק. לקראת סוף התשובה הוא כותב:

אולם מה שהובא בשם ר' משה סולובייצ'יק ז"ל: אין זה אלא דרוש והוא אמר את הדברים כנגד הנאצים ימ"ש שהם מעשי עמלק וגרוע ממנו בהרבה, ואין ספק שמחובתנו לא לשכוח את שעוללו לנו בנו עוולה, ולא נסלח לפושעים בשום אופן ונענישם אם אפשר, כמו שנעשה לאותו רשע אייכמן שחיק טמיה, כן יאבדו כל אויבך ה'. וכבר הורנו חז"ל שיש מקום לדרשן לומר דברים שאינם מדויקים על פי ההלכה כדאיתא ביומא (כג, א) שעמד ר' צדוק על מעלות האולם ואמר וכו'. הנה מקום אתי להזכיר מה שאמר לי ידידי הרה"ג ר' יצחק שילת שליט"א ששמע מפני הרצי"ה קוק זצ"ל שדעתו לא הייתה נוחה ממה שכתב הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל בשם אביו ר' משה זצ"ל בעניין זה, ואמר שאינו אלא דרוש, ויש להימנע מלומר דברים כאלה, אמנם נאמרו דברים כאלה על דרך הדרוש גם בדורות עברו - לעולם הייתה הכוונה לעודד את המעונים והנרדפים מבני עמנו לסמוך על הבטחתו יתברך שבוא יבוא היום והוא יכרית את עמלק ויניח לנו מכל אויבינו מסביב, אבל לא כדורות ההם הדור שלנו כי הם ידעו להבחין בין דברי הלכה שהם כפשוטם לבין דברי דרוש והגות שהם על דרך משל ומליצה ואין לערבב התחומין...

המלבי"ם בספרו "התורה והמצוה" על המכילתא (שמות יז, יד) כתב על הפסוק "וְשִׁים בְּאֲזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ" שנאמר ליהושע בעל פה שלעתיד לבא הקב"ה בעצמו ימחה את זכר עמלק, והמחיייה הזאת כוללת את כל צוררי ישראל והוא מוצא לכך רמז באמירת הפסוק: "מדר דר". וזה ודאי דבר שכולם יוכלו לקבל ולהסכים שהרי יחס את הדברים לריבוננו של עולם ולא כציווי אלינו בגדרי מצוות מחיית עמלק. וזה לשונו שם:

ר"ל שימסור לו בעל פה, שחוץ ממה שנצטוו ללחום עמו על משטמת עולם ש"ל על ישראל, יבא עת שהשי"ת בעצמו ימחה את שמו נגד מה שהיה מגמתו לנאץ שם ה', ונגד מה שנלחם עם ה'. מחה אמחה את זכר עמלק יבא עת לעת"ל שאני בעצמי אמחה את זכר עמלק, וזה יהיה לעת"ל, ורמז ג"כ שבכל דור ודור יעמדו צוררי ישראל להשמדם וצוררי ה' ומכחישי שמו, שכלם שורש פורה ראש ולענה מעמלק, ובאחרית הימים ישמידם מתחת שמי ה':

וראיתי בספר "יד המלך" בדבריו על הלכות מלכים (יב, ב) שכתב שגם לדעתו המחיייה תתקיים רק לעתיד לבוא:

עינינו רואות בהשמדת זכר עמלק דמקרא מלא דיבר הכתוב (שמות יז, טז) "וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּס יְהִי מִלְחָמָה לְהָ בְּעַמְלֵק מִדֶּרֶד...". ואיך יהיה מצוה זו נוהגת כלל

בימות המשיח הלא גם (את) עמלק כבר בלב סנחריב, ואיך נדע מי הוא מזרע עמלק, ואית לן למימר גם בזה דכל דפריש מרובא הוא? אלא ודאי דמשיח צדקנו יגלה לנו מי המה. ולעתיד לבוא לא ינקה עמלק ויקבל את עונשו המגיע לו ויכרת שמו מן העולם הזה ומן העולם הבא ואז נקיים את המצווה לאבד שמו וזכרו של עמלק מתחת השמים ושמו של הקב"ה וכיסאו יהיו שלמים ונוכה לראות בביאת גואל משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.